ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук, доцента, старшого наукового співробітника, завідувача відділу політологічного аналізу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського **Закірова Марата Борисовича** на дисертаційну роботу **Фещука Тараса Леонідовича** на тему «**Збройне насилля як фактор впливу на прийняття політичних рішень**», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

Актуальність дисертаційного дослідження Фещука Тараса Леонідовича зумовлена глибокими трансформаціями сучасного політичного процесу, у межах якого збройне насилля дедалі частіше функціонує не лише як інструмент примусу, а як структуроутворююче середовище формування та реалізації політичного вибору. У роботі обґрунтовано, що в умовах воєнної ескалації силовий чинник визначає параметри політичного порядку денного, звужує поле альтернатив, модифікує інституційну архітектоніку влади та трансформує логіку раціональності політичних рішень.

Актуальність теми суттєво посилюється агресивними діями Російської Федерації, зокрема повномасштабною російсько-українською війною, а також загальним зростанням конфліктогенності міжнародної системи, ескалацією міждержавної та внутрішньополітичної напруженості й поглибленням глобального протистояння між демократичними й авторитарними режимами, що загострює проблему ухвалення політичних рішень в умовах підвищеної нестабільності та стратегічної невизначеності.

Порушена в дисертації проблематика виходить за межі традиційних конфліктологічних і безпекових підходів, оскільки заглиблюється у політико-теоретичний аналіз механізмів ухвалення рішень у ситуації примусово обмежених альтернатив і вкрай високої варіативності. У дослідженні показано, що сек'юритизація політичного процесу зумовлює централізацію управління, прискорення процедур та зростання ризикогенності політичного вибору, що обмежує пояснювальний потенціал класичних моделей раціонального вибору та потребує їх концептуального перегляду.

Додаткової ваги роботі надає тривалий характер російсько-української війни, у межах якої процес ухвалення політичних рішень функціонує в режимі адаптивного кризового управління. Отримані результати переконливо засвідчують, що ризик у воєнний час постає іманентною характеристикою політичного вибору, а рішення формуються як мінімально достатні для збереження керованості, легітимності та стратегічної стійкості політичної системи. Це підкреслює як теоретичну, так і прикладну значущість теми для розвитку політичної науки, удосконалення механізмів державного управління та формування ефективної політики національної безпеки в умовах сучасних збройних конфліктів.

Тема й зміст дисертаційного дослідження відповідають основним напрямам наукової діяльності Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава) та є складовою науково-дослідної теми кафедри політології і міжнародних відносин «Тенденції і напрямки збройного насилля» (№ державної реєстрації 0116U004882).

Отже, ступінь актуальності теми визначається також її відповідністю сучасним викликам політичної теорії та практики, міждисциплінарним характером проблематики, високою емпіричною релевантністю українського воєнно-політичного досвіду та інтегрованістю дослідження в чинні наукові програми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, що підтверджується цілісністю теоретико-методологічної конструкції дослідження, логікою викладу матеріалу та узгодженістю теоретичних узагальнень з емпіричним аналізом. Науковий апарат роботи сформульований чітко, використовується доречно й аргументовано. Автором коректне визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Структура роботи повною мірою розкриває мету та завдання дослідженння. Основний зміст викладено у трьох розділах, дев'яти підрозділах і висновках, що реалізує логічний перехід від концептуально-теоретичного аналізу до прикладних узагальнень і рекомендацій.

Теоретичне обґрунтування праці забезпечується залученням комплексу наукових підходів, зокрема неореалізму, конструктивізму, критичної політичної теорії, інституційного та структурно-функціонального аналізу, а також аналітичних рамок сек'юритизації, теорії загроз, політичної психології та концепції обмеженої раціональності. Їх поєднання дозволило сформувати міжпарадигмальний синтез у поясненні впливу збройного насилля на процес прийняття політичних рішень.

Дослідницька ефективність методологічної бази підтверджується застосуванням системного, порівняльно-політичного, інституційно-процедурного та акторного підходів, а також кейс-стаді українського воєнно-політичного досвіду. Їх поєднання забезпечило комплексний аналіз інституційних трансформацій, процедурної динаміки, акторної конфігурації та ризикогенних параметрів ухвалення політичних рішень в умовах воєнної ескалації.

Практична значущість результатів ґрунтується на аналізі механізмів функціонування системи прийняття політичних рішень в умовах повномасштабної війни, дослідженням ризиків воєнного policy-making та формулюваннях рекомендацій щодо вдосконалення процедур у сферах національної безпеки, оборони та кризового управління. Отримані у дисертаційному дослідженні висновки можуть бути використані в діяльності органів державної влади, аналітичних центрів та освітньому процесі.

Таким чином, дисертація характеризується високим рівнем науковості завдяки поєднанню глибокого теоретичного аналізу, сучасної методології та значної емпіричної основи.

Рівень аргументації, новизна та обґрунтованість висновків забезпечуються репрезентативною джерельною базою. Список використаних джерел налічує 421 найменування, з яких 64 – англомовні публікації, що свідчить про інтеграцію роботи в міжнародний науковий дискурс. Автор об'єктивно умотивовано не використовує праці дослідників країни-агресора. У дослідженні також залучено щонайменше 28 нормативно-правових і стратегічних документів, що забезпечує належну правову та інституційну верифікацію результатів. Вагомим елементом емпіричного забезпечення є 15 додатків, які містять 11 таблиць, 3 інфографіки, 2 графіки та 1 схему, що підвищує наочність і доказовість викладу матеріалу.

Достовірність і наукова новизна отриманих результатів. Достовірність результатів дисертаційного дослідження Фещука Т. Л. забезпечується комплексним використанням сучасних теоретико-методологічних підходів і наукових методів, що гарантує всебічне та системне вивчення предмета дослідження. Поєднання неореалістичної, конструктивістської та критичної парадигм із системним, структурно-функціональним, інституційним і акторним аналізом забезпечили належний рівень теоретичної верифікації й емпіричної аргументації отриманих висновків.

Узгодженість результатів наукового пошуку із положеннями сучасної політичної теорії, а також їх підтвердження матеріалами аналітичних звітів, статистичних даних і практики воєнно-політичного управління свідчать про їх наукову обґрунтованість і достовірність.

До безумовної наукової новизни дисертації належить комплексне концептуальне осмислення збройного насилля як структуротворчого чинника політичного процесу та внутрішнього елемента механізму прийняття політичних рішень у воєнних умовах. Автором уперше системно застосовано міжпарадигмальний підхід до аналізу взаємодії силового примусу, інституційних обмежень і когнітивних чинників у процесі політичного вибору, що дозволило обґрунтувати трансформацію класичних моделей раціональності в режим адаптивного кризового управління.

Уперше в межах прикладного політико-аналітичного аналізу комплексно досліджено когнітивний аспект ухвалення політичних рішень в умовах збройного насилля, зокрема вплив цифрових платформ на трансформацію процедур формування, легітимації та реалізації політичного вибору. Обґрунтовано, що цифрове середовище виступає самостійним структурним чинником політичного процесу, модифікуючи часові горизонти прийняття рішень, механізми суспільної підтримки та параметри раціональності політичних акторів.

Вагомим елементом наукової новизни є системний аналіз інформаційних маніпуляцій у середовищі постправди як чинника трансформації політичного

вибору. У підрозділі 3.3 доведено, що поширення емоційно-наративних конструктів, дезінформаційних кампаній і символічних практик знижує рівень фактичної обґрунтованості рішень, посилює залежність політичних акторів від інформаційного тиску та формує альтернативні режими легітимації влади в умовах воєнного протистояння.

Автором також уточнено теоретичне визначення збройного насилля як багатовимірного політико-інституційного феномена, що поєднує деструктивну та конститутивну функції, виступає механізмом структурної трансформації політичного порядку та безпосередньо впливає на конфігурацію акторних взаємодій і логіку ухвалення рішень в умовах підвищеної невизначеності.

Значущість отриманих результатів для науки і практичного використання. Дисертація Фещука Тараса Леонідовича є ґрунтовною науковою працею, присвяченою комплексному аналізу збройного насилля як структуротворчого чинника політичного процесу та визначального фактора трансформації механізмів формування, ухвалення й реалізації політичних рішень у воєнних умовах. Робота характеризується системністю підходу, концептуальною цілісністю та високим рівнем теоретико-методологічної обґрунтованості.

Дослідження здійснене в межах сучасного політологічного дискурсу та ґрунтується на міждисциплінарному синтезі політичної теорії, безпекових студій, інституційного аналізу та політичної психології. Воно включає порівняльний аналіз збройної агресії, воєн, тероризму, революцій і геноциду з акцентом на їх вплив на механізми ухвалення рішень, функціонування політичних інститутів і процеси легітимації влади.

До найбільш значущих результатів дослідження, що мають практичну цінність, належать:

– обґрунтування моделей формування та ухвалення політичних рішень в умовах збройного насилля, кризового управління та стратегічної невизначеності;

– виявлення інституційних, когнітивних, інформаційних і психологічних чинників політичного вибору у воєнний період;

– розроблення аналітичного інструментарію оцінювання ризиків політичних рішень у кризових ситуаціях;

– визначення ролі цифрових платформ і медіасередовища у формуванні порядку денного та легітимації рішень;

– систематизація механізмів координації між органами влади, безпековими структурами та недержавними акторами;

– формулювання рекомендацій щодо вдосконалення процедур підготовки й реалізації рішень у сферах національної безпеки та публічного управління;

– обґрунтування можливостей використання результатів у діяльності органів влади, аналітичних центрів і в освітньому процесі.

Академічна доброчесність та повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях. Матеріали дисертації пройшли

достатню апробацію. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження Фещука Т. Л. викладені автором у 12 публікаціях (наукові статті, тези, доповіді), з них – 3 статті у фахових виданнях України (кат. Б), 1 стаття в співавторстві, індексована у Web of Science, у 5 тезах, 2 доповідях та 1 есе оприлюднених на науково-практичних конференціях та під час науково-педагогічного підвищення кваліфікації.

Дисертація відповідає вимогам до досліджень в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія і оформлена відповідно до чинних вимог МОН України до такого виду наукових праць. З урахуванням результатів автоматизованої перевірки дисертації Фещука Т.Л. на відсутність плагіату та на підставі аналізу дисертації і опублікованих праць можна стверджувати, що дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням і відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Відзначаючи актуальність обраної теми, наукову новизну, достовірність та практичну значущість отриманих результатів, доцільно висловити низку зауважень, що мають рекомендаційний і дискусійний характер.

1. У другому розділі простежується тенденція до переважно нормативно-позитивної інтерпретації дисертантом централізації влади в умовах війни як функціонально необхідної та такої, що здебільшого є керованою через інституційні механізми координації (Офіс Президента, РНБО, Ставка Верховного Головнокомандувача). Водночас у роботі недостатньо критично проаналізовано ризики довготривалого послаблення механізмів політичної відповідальності, парламентського контролю та прозорості ухвалення рішень, які можуть закріпитися поза межами воєнного періоду. Зокрема, визнаючи послаблення системи стримувань і противаг та зростання неформалізованих управлінських практик, автор не розкриває системно їх вплив на якість демократії у середньо- та довгостроковій перспективі. Аналогічно, наголошуючи на ризиках пролонгації воєнної моделі управління, автор не пропонує чітких критеріїв та індикаторів її згортання. У підсумку переважає підхід, що трактує централізацію як тимчасову й контрольовану адаптацію, тоді як альтернативна аналітична перспектива могла б розглядати її як потенційне джерело інституційної деформації та «звикання до надзвичайності», що потребує глибшого емпіричного й порівняльного обґрунтування.

Яким чином, на Вашу думку, має бути інституційно забезпечене відновлення повноцінного парламентського контролю, підзвітності та прозорості ухвалення політичних рішень у післявоєнний період з урахуванням ризику «звикання до надзвичайності» та інституційної інерції воєнної моделі управління?

2. У третьому розділі дисертантом ґрунтовно розкрито роль політичних еліт та ключових акторів у процесі ухвалення рішень в умовах війни в межах акторного підходу та президентсько-централізованої моделі управління. Водночас аналіз недостатньо проблематизує можливі конфлікти інтересів та

асиметрії впливу між окремими групами акторів. Підкреслюючи ефективність концентрації повноважень і міжелітної координації, автор обмежено розкриває ризики маргіналізації альтернативних позицій, звуження публічної дискусії та послаблення конкурентності політичного процесу. Дискусійність положення полягає в тому, що взаємодія еліт розглядається переважно як функціонально узгоджена система кризового управління, тоді як альтернативний підхід міг би акцентувати увагу на внутрішніх суперечностях, неформальних ієрархіях та потенціалі політичної монополізації.

Чи не має взаємодія еліт в умовах війни не лише координаційного, а й конфліктного характеру? Які емпіричні підстави дозволяють стверджувати, що міжелітна взаємодія не призводить до формування стійких неформальних ієрархій та монополізації процесу ухвалення рішень?

3. Вагому частину дисертаційного дослідження, зокрема підпункт 3.3, складає аналіз специфічних рис доби постправди яке, за цілком слушним зауваженням дисертанта, вирізняється зростанням ваги емоційного компонента і поширенням символічних практик. З огляду на зазначене, а також на пропонований автором акторний підхід до формування політичних рішень, у дослідженні бажано було звернути увагу на більш детальний аналіз еволюції ролі особистісних якостей як вагомого чинника ефективності політичних акторів. Сучасний глобальний інформаційний простір розкриває нові можливості і суттєво розширює інструментарій політичної комунікації, що у свою чергу викликає трансформацію звичних моделей поведінки і певні зміни традицій міжнародної політики, зокрема зростання волюнтаристських тенденцій.

В умовах медіатизації політики епохи постправди в яких аспектах прийняття політичних рішень на міжнародному рівні найбільш виразно виявляється вплив комунікаційних здібностей лідерів країн?

Також у роботі зустрічаються деякі технічні та стилістичні недоліки. Зокрема, на сторінці 48 у першому абзаці дублюються характеристики наслідків державного перевороту, та наведено помилкове посилання на статтю О. Полторакова. Крім того, у деяких посиланнях на друковані джерела не вказані сторінки (сторінки дисертації: 43, 128, 152, 178). Щодо висвітлення впливу збройного насилля на прискорення політичної динаміки і результати діяльності політичних акторів доречним виглядає розширення емпіричної бази аналізу. Зокрема, бажано було конкретизувати аналіз ступеню і характеру кореляції наслідків Революції Гідності й агресії Російської Федерації у контексті визначення масштабів національного самоствердження та характеру еволюції системи державної влади у постреволюційний період та порівняти з наведеним у дослідженні аналізом періоду широкомасштабного вторгнення.

Втім, наведені зауваження не ставлять під сумнів загальну високу оцінку наукової якості дисертаційного дослідження Фещука Тараса Леонідовича, не заперечують науково-теоретичну і практичну цінність поданої на розгляд праці. Наведені коментарі і питання слід сприймати як мотивацію подальших

досліджень актуальної і багатопланової проблематики у динамічному зв'язку з іншими предметними сферами.

Висновок про дисертацію. Дисертація Фещука Тараса Леонідовича на тему «Збройне насилля як фактор впливу на прийняття політичних рішень», є самостійною та завершеною роботою виконаною особисто дисертантом у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дослідження виконане на високому науковому рівні, характеризується цілісністю змісту та особистою позицією автора, містить обґрунтовані теоретичні та практичні результати, які мають суттєве значення для розвитку галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки та спеціальності 052 Політологія. Дисертація «Збройне насилля як фактор впливу на прийняття політичних рішень» за актуальністю, науковою новизною та практичною цінністю повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами), а її автор – Фещук Тарас Леонідович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:
доктор політичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу політологічного аналізу
Національної бібліотеки України
імені В.І. Вернадського **Закіров Марат Борисович**